

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Recensie: De betovering van de ondergang. Wat Pompeii ons vertelt

Auteur: Harmen Luth

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 48.1, pp. 60-62.

© 2026 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

RECENSIE

ONZE FASCINATIE MET EEN CATASTROFE. HET VISITEKAARTJE VAN DE DIRECTEUR VAN POMPEII

Harmen Luth

Gabriel Zuchtriegel, *De betovering van de ondergang. Wat Pompeii ons vertelt*,
Vertaald door Jans van Niejenhuis, fotografie omslag door Silvia Vacca, Noordboek, 2024, 9789464711073,
256 pagina's, paperback, €24,90

Toen de Duitse archeoloog Gabriel Zuchtriegel in 2021 op veertigjarige leeftijd werd benoemd tot directeur van het Archeologisch Park Pompeii, veroorzaakte dit reuring in de conservatieve Italiaanse erfgoedwereld. De aanstelling van deze jonge buitenlander met een moderne visie op archeologie en erfgoed was even slikken voor de traditionele garde. Met *Vom Zauber des Untergangs* (vertaald als *De betovering van de ondergang*) levert Zuchtriegel zijn visitekaartje af. Het is een hybride werk: deels een egodocument van een manager die zijn nieuwe functie ontdekt, deels een manifest voor empathische archeologie, waarin hij zoekt naar een emotionele verbinding tussen de antieke bewoners en de bezoeker van nu.

Eerst scheidt Zuchtriegel een beeld van Pompeii als toeristenbestemming. De realiteit hiervan is een locatie waar bezoekers massaal flauwvallen in de hitte of steen en been klagen over de staat van de toiletgebouwen. Ook nemen sommige bezoekers in het geniep memento's mee, maar vaak krijgen ze na verloop van tijd berouw en sturen

de steentjes per post terug naar Italië. Na deze alledaagse weetjes richt Zuchtriegel zich op de vraag: *waarom bezoeken we een rampplaats als Pompeii?* De auteur betoogt dat de betovering die de ondergang van de Romeinse stad over ons aanroept, voortkomt uit een morbide voyeurisme. Hij verbindt de esthetiek van de catastrofe met het stendhalsyndroom, waarbij mensen overweldigd worden door de schoonheid van kunst. Deze ervaring is begrijpelijk gezien de schoonheid van de ruïnes, maar verblindt de bezoeker ook voor het onderliggende menselijke lijden. Zuchtriegel pleit daarom voor een archeologie die ‘pijn doet’ en ons confronteert met de ongemakkelijke parallellen tussen de antieke maatschappij en onze eigen wereld. Deze archeologie confronteert ons met lastige thema’s als slavernij en seksueel geweld in plaats van slechts de prachtige overblijfselen te bewonderen.

Zuchtriegel deconstrueert het beeld van Pompeii zoals dat sinds de achttiende eeuw is gevormd. Hij zet zich af tegen de erfenis van Johann Joachim Winckelmann, de kunsthistoricus die de Grieks-Romeinse oudheid idealiseerde als een baken van edele eenvoud en stille grandeur (*edle Einfalt und stille Größe*). Dit is het Pompeii van de elite: de stad van marmer, fresco’s en banketten. De stad die musea en toeristen willen zien. Maar daarnaast bestaat het Pompeii van de werkelijkheid: een benauwde, stinkende, overbevolkte plek waar schoonheid een luxe was die slechts een kleine elite zich kon permitteren. In welk Pompeii zijn de bezoekers geïnteresseerd? Zonder te oordelen werpt de directeur vragen op over de redenen voor een bezoek aan de locatie. Is er oprechte interesse in zijn geschiedenis, vinden bezoekers het er gewoon mooi uitzien, of is Pompeii vooral iets om van de *bucket list* te strepen?

Het sterkste deel van het boek concentreert zich rondom de recente opgravingen in de villa van *Civita Giuliana*, net buiten de stadsmuren. Hier vonden Zuchtriegel en zijn team in 2021 de zogenoemde *slavenkamer*. Zijn beschrijving van deze ruimte van amper zestien vierkante meter vormt een emotioneel zwaartepunt. In de ruimte stonden drie bedden (waarvan één kinderbed) en een stapel amforen, waarschijnlijk gebruikt als een soort hutkoffers met persoonlijke bezittingen. Zuchtriegel zoomt in op de details die in oudere archeologische verslagen vaak als onbelangrijk werden afgedaan. Hij beschrijft: een simpel witgeschilderd rechthoekje op de muur boven een olielamp, bedoeld om het schaarse licht te reflecteren. Zulke details tonen de waarde van een nieuwe archeologische blik: het stukje schilderwerk is geen prachtig fresco en zal nooit worden beschreven door de klassieke geschiedschrijvers, maar het is tekenend voor de omstandigheden van slaven in Pompeii. Zuchtriegel gebruikt de slavenkamer om de Romeinse slavernij te ontdoen van abstractie. Slavernij in Pompeii was claustrofobisch en intiem, waarbij de onvrijen sliepen tussen de rommel van hun meesters.

Ondanks een emotioneel betrokken beschrijving van de slavenkamer handhaaft Zuchtriegel de term “slaaf”, en niet “slaafgemaakte”. Zijn motivatie is dat de diverse populatie op antieke slavenmarkten niet herleidbaar is naar specifieke groepen in het heden, waardoor aanpassing van de terminologie volgens hem louter een symbolische exercitie zonder maatschappelijke relevantie zou zijn. Hij stelt dat het concept “slaafgemaakte” essentieel is voor de verwerking van modern racisme, maar dat de toepassing hiervan op de oudheid niets bijdraagt aan de eigenlijke strijd tegen de gevolgen van de trans-Atlantische slavernij.

Het boek bevat ook meer speculatieve onderdelen, zoals de radicale herziening van de bevolkingscijfers van Pompeii van de hand van Massimo Osanna. Op een in 2017 ontdekte graftombe van een magistraat pocht de overledene postuum dat hij gedurende vier dagen spelen had georganiseerd en daarbij 7.000 mensen trakteerde.

Osanna extrapoleert dit getal, ervan uitgaande dat dit slechts de mannelijke burgers betrof, en schat de bevolking van Pompeii op wel 40.000-45.000 mensen – veel hoger dan de traditionele schattingen. De hypothese is fascinerend, maar Zuchtriegel benoemt geen kritiekpunten, zoals het klakkeloos overnemen van opschepperij op een monument of de mogelijkheid dat veel buitenstaanders naar de stad waren gekomen voor de festiviteiten. Zuchtriegel lijkt hier slachtoffer te worden van de verleiding om Pompeii groter te maken dan het wellicht was, een valkuil die hij in andere hoofdstukken expliciet probeert te vermijden.

In het slotstuk bespreekt Zuchtriegel een paradox van de archeologie: opgraven is vernietigen. Zodra een muur of fresco aan de lucht wordt blootgesteld, begint het tweede sterfproces van Pompeii. Het is dan ook goed dat niet de hele stad zo snel mogelijk wordt opgegraven, want elke toekomstige generatie kan hopelijk gebruikmaken van minder destructieve technologieën. Hiermee trekt Zuchtriegel lessen uit het opgravingsverleden van Pompeii, toen vondsten verloren gingen door overijverig zoeken naar belangrijker geachte objecten, slechte weersomstandigheden en onzorgvuldige bescherming. Tegelijkertijd beschrijft hij zijn inspanningen om het park te verbinden met de moderne omgeving, bijvoorbeeld door lokale jongeren uit de verarmde regio rondom Napels te betrekken bij theaterprojecten in de ruïnes. Hiermee positioneert hij de resten van Pompeii als een levend orgaan in het hedendaagse Italië.

Ondanks de frisse wind die door het boek waait, is de toon niet voor iedereen weggelegd. Zuchtriegel is zeer aanwezig. De lezer ontkomt niet aan passages over zijn vader (een muzikant), zijn eigen pianospel, en vergelijkingen met Pink Floyd of Frank Sinatra. Ook zijn er veel persoonlijke verhalen over Zuchtriegels collega's, mentoren en vrienden binnen de archeologie. De lezer raakt zo goed bekend met de auteur en diens kijk op zijn vakgebied, maar wie dit minder waardeert kan gefrustreerd raken door de vele zijpaden. Het boek leest bij vlagen als een rechtvaardiging van een directeurschap, waarbij elke archeologische vondst uiteindelijk terugleidt naar het inzicht van de auteur.

Aan de andere kant kan de eerlijke beschrijving van een onderzoeker in het werkveld erg leerzaam zijn voor historici en archeologen aan het begin van hun carrière. Zuchtriegel vertelt over de politiek rond een instantie als Pompeii en het effect van kritiek in de media op zijn functioneren. Ook bespreekt hij zijn visie op pijnpunten in de geschiedwetenschap, zoals de omgang met seksueel geweld in mythologische voorstellingen. Bovendien blijft Zuchtriegel prettig bescheiden en begint bijvoorbeeld het stuk over zijn aanstelling als directeur met een verschrikt: 'Zouden ze echt mij bedoelen?'

De betovering van de ondergang is een boeiend inzicht in de staat van de moderne archeologie aan de hand van Pompeii. Zuchtriegel toont zijn visie op het vakgebied: weg van de kunstobjecten en de monumentale architectuur, richting een sociale geschiedenis van de onzichtbaren. Zuchtriegel slaagt erin de lezer te laten voelen dat de inwoners van Pompeii mensen van vlees en bloed waren, die leefden in een complexe en ongelijke wereld. Wie door de soms ijdele anekdotiek van de auteur heen kijkt, vindt een prikkelend werk dat dwingt tot nadenken over wat wij eigenlijk zoeken in de afgrond van het verleden.

Harmen Luth is redacteur bij *Skript Historisch Tijdschrift* en volgt de onderzoeksmaster Ancient, Medieval and Renaissance Studies aan de Universiteit Utrecht. Voor zijn scriptie onderzoekt hij de rol van Romeinse standbeelden als uitingen van exemplariteit in het culturele geheugen.